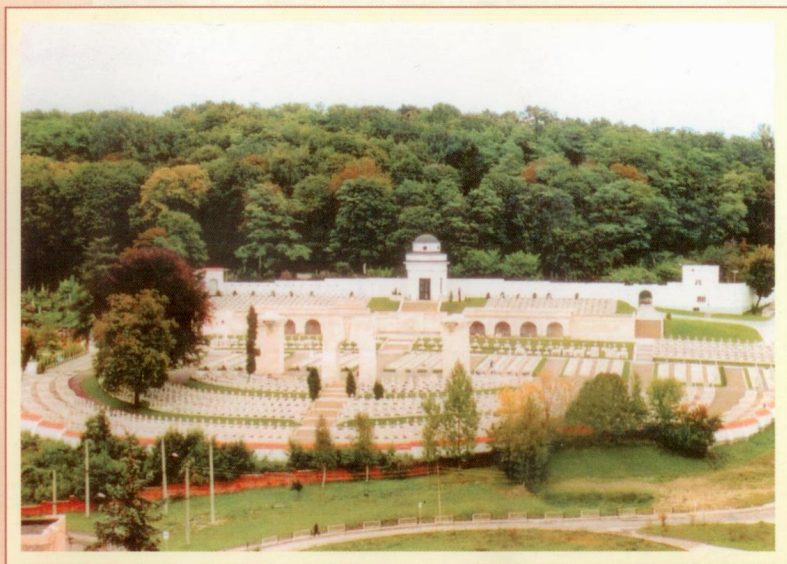


Cmentarz Orłąt



SYMBOL
MŁODZIEŃCZEGO
PATRIOTYZMU



Lubin, Żary 2011

Projekt okładki:

Agata Bończak,
Stanisław Tokarczuk

Redakcja techniczna:

Bartosz Kurant,
Marzena Kurant,
Alicja Tokarczuk

Foto:

Janusz Kosmał, Jan Słabicki
Zygryd Pierończyk,
Stanisław Tokarczuk

© Copyright by

Stanisław Tokarczuk
Łużycka Wyższa Szkoła
Humanistyczna w Żarach

© Copyright by

Familijne Stowarzyszenie
Zbarażan w Lubinie

Ikonografia : Zbiory FSZ,
Blog ZZPTiA „Dozór” ZG
Lubin, Towarzystwa
Miłośników Kresów
Południowo Wschodnich
ZG Wrocław, Zdzisław
Zieliński, zbiory Muzeum
Kresowego w Żarach
oraz zbiory autora.

All rights reserved
Wszystkie prawa zastrzeżone

Agencja Artystyczna
„Codex”
Lubin 2011

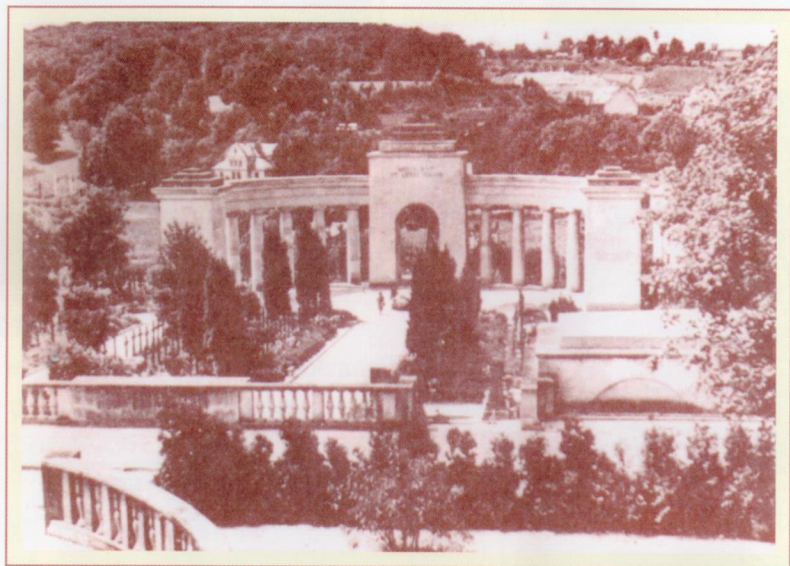
*f*undacja
POLSKA MIEDŹ

Jednym z głównych
celów Fundacji jest
wspieranie kultury.



ul. M. Skłodowskiej-Curie 48
59-301 Lubin

STANISŁAW TOKARCZUK



Lata 30. XX w.

Cmentarz Orłąt

SYMBOL MŁODZIEŃCZEGO PATRIOTYZMU

Lubin. Żary 11.11.2011



Krzyż Obrony Lwowa z mieczami



I Załoga Obrony Lwowa



Dawne wejście główne
Pomnik w ogrodzie Politechniki Lwowskiej
Kolumnada (zburzona w 1971 r.)



Z Pomnika Orłąt - Wrocław (XXI w.)

ORLETOM LWOWSKIM
OBRONCOM PRZYNALEŻNOŚCI
LWOWA DO POLSKI
WALCZACYM
W LISTOPADZIE 1918 R.
TYM KTÓRZY POLEGLI
POCHOWANYM NA
CMENTARZU
OBRONCÓW
LWOWA
OBOK INNYCH
BOHATERÓW
Z LAT 1918-20

JUTRZENKA NIEPODLEGŁEJ POLSKI

Starania Polaków o zerwanie niewolniczych, zaborczych kajdan trwały niemal 123 lata. Trudno efekty tych wieloaspektowych poczynań przypisać jednej konkretnej osobie, pewnym formalnym ugrupowaniom, czy jakimś znaczącemu wydarzeniu¹.

Należy zatem przyznać rację historykowi angielskiemu Normanowi Daviesowi², który zauważył, że wybuch i przebieg I wojny światowej, podczas której wielu Polaków wcielonych do zaborczych armii walczyło także przeciw sobie, komplikował kwestię odzyskania własnego państwa. Jednakże zmieniające się wydarzenia wojenne, ale i nadzieje na „wybicie się na niepodległość” były w centrum naszych narodowych doświadczeń. Stopniowo okazywało się jak niewiele były warte kolejne obietnice zaborców adresowane zwłaszcza do polskich żołnierzy. Już w dniu 5

listopada 1916 r. w wydanej deklaracji „dwóch cesarzy” (austro-węgierskiego oraz niemieckiego) uznano, iż Polska miała być „niepodległa”, ale nie określono jej granic terytorialnych ani ram konstytucyjnych państwa. Wkrótce w Warszawie powołano **Tymczasową Radę Stanu**, a po kolejnych ośmiu miesiącach w jej miejsce utworzono **Radę Regencyjną**³, całkowicie podporządkowaną Niemcom.

Wśród zaborców nadal trwały spory o rolę Polaków w przechyleniu szali zwycięstwa na którąś ze stron tamtej wojny. Działo się tak zwłaszcza po spektakularnym udziale **Legionów Polskich** w kampanii na froncie wschodnim. To Józef Piłsudski w dniu 21 lipca 1917 r. odmówił „zmiany frontu” oraz przejścia od Austriaków na stronę Niemców⁴.

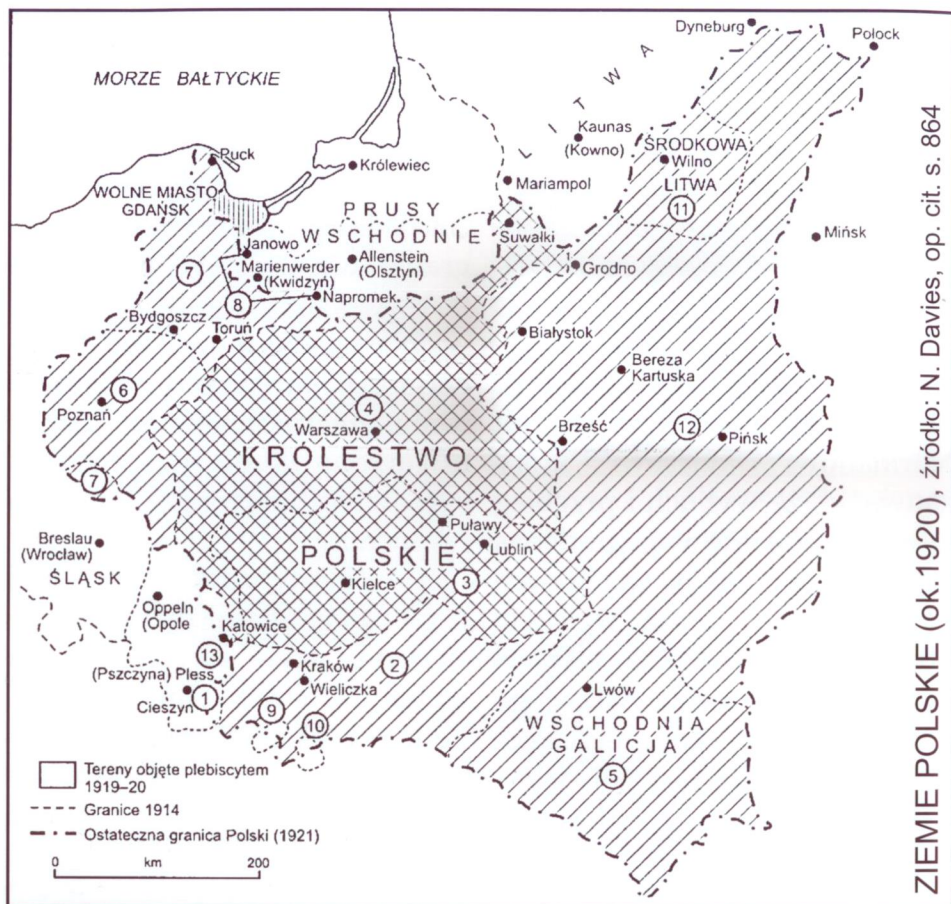
Pod koniec I wojny światowej wszystkie „rozsypujące się”

¹ Np. Amerykańscy publicyści zauważyli, że to „ludzie pióra” (pisarze, poeci np. Juliusz Słowacki, Henryk Sienkiewicz) „wywalczyli” nam niepodległość swoimi utworami.

² Zob.: Norman Davies, *Boże Igrzysko. Historia Polski*. Kraków 2001, s. 852 i n.

³ W skład RR wchodził: Abp. Aleksander Kakowski, książę Zdzisław Lubomirski, hr. Józef Ostrowski.

⁴ Wówczas J. Piłsudski (zanim został przez Niemców aresztowany i osadzony w Magdeburgu) odpowiedział m. in. gen. Von Beselerowi, gubernatorowi Warszawy: „...Pan nie chce mnie zrozumieć. Gdybym przyjął Pańską propozycję, wy, Niemcy, zyskalibyście jednego człowieka, ja zaś straciłbym cały Naród...”.



1. **KSIĘSTWO CIESZYŃSKIE**, przyznane Polsce 28.10.1918. Część wschodnia przyznana Polsce przez Radę Ambasadorów 28.07.1920 (od Austrii). Nb.: część zachodnia (Zaolzie): aneksja (od Czechosłowacji) 1.10.1938.

2. **GALICJA ZACHODNIA**, przejęta przez Polską Komisję Likwidacyjną 28.10.1918-10.01.1919 (od AUSTRII).

3. **AUSTRIACKA STREFA OKUPACYJNA KRÓLESTWA POLSKIEGO**, podporządkowana Rządowi Tymczasowemu w Lublinie, od 4.11.1918 (od ROSJI).

4. **NIEMIECKA STREFA OKUPACYJNA KRÓLESTWA POLSKIEGO**, ewakuowana przez wojska niemieckie 11.11.1918, przekazana rządowi J. Piłsudskiego przez Radę Regencyjną 14.11.1918 (od ROSJI).

5. **GALICJA WSCHODNIA**, przedmiot sporu z Zachodnio-ukraińską Republiką Ludową. Listopad 1918 - lipiec 1919, okupowana przez Wojsko Polskie, oddana Polsce decyzją Ligi Narodów w 1923 roku.

6. **WIELKIE KSIĘSTWO POZNAŃSKIE**, oderwane od Prus w następstwie powstania

poznańskiego, 26.12.1918-16.02.1919 (od NIEMIEC).

7. **TRAKTAT WERSALSKI**, 28.06.1918. Obszary dołączone do W. Księstwa Poznańskiego, przyznane Polsce, wcielone 20.01.1920 (od NIEMIEC).

8. **JANOWO, NAPROMEK**, miejscowości przyznane Polsce w następstwie plebiscytu przeprowadzonego w Prusach Wschodnich 23.07.1920 (od NIEMIEC).

9. **ORAWA**, 10. **SPISZ** w części przyznane Polsce przez Radę Ambasadorów, 28.07.1920 (od WĘGIER).

11. **ŚRODKOWA LITWA**, okupowana przez polskie wojska, 9.10.1920. Wcielona do Polski na mocy referendum w marcu 1922 (od ROSJI).

12. **KRESY WSCHODNIE**, okupowane przez wojska niemieckie od lutego 1919. Obszary sporne podczas wojny polsko-radzieckiej w latach 1919-1920; przyznane Polsce na mocy traktatu ryskiego 10.03.1921 (od ROSJI).

13. **GÓRNY ŚLĄSK** - południowo-wschodnia część terenów objętych plebiscytem. Przyznany Polsce przez Radę Ambasadorów 20.10.1921.

zaborcze mocarstwa zliberalizowały swoją postawę wobec kwestii niepodległości Polski, a na początku 1918 r. także państwom sprzymierzonym (USA, Anglia, Francja) zwanym „ententą”, zależało na udziale polskich wojsk w przyspieszeniu zakończenia wojny. Wówczas to zgłoszono kolejną deklarację, tym razem dotyczącą „...odrodzenia Polski w jej historycznych i geograficznych granicach...”. Stąd też polityczna sytuacja przyszłej Polski stawała się coraz bardziej dynamiczna. Różne polskie środowiska polityczne czyniły kolejne roby niepodległościowe. I tak np. przywódcy Koła Polskiego w Reichsracie (wiedeńskim parlamencie) utworzyli w dniu 28 października 1918 r. **Polską Komisję Likwidacyjną** (z prezesem Wincentym Witosem), która miała zarządzać Galicją podległą dotąd zaborcy austriackiemu. Natomiast dziesięć dni później (7 XI) przywódcy polskich socjalistów utworzyli w Lublinie **Tymczasowy Rząd Ludowy**. Zatem sytuacja na politycznej

listopada 1918 r. (zawieszenie broni oraz koniec I wojny światowej) **Józef Piłsudski** zwolniony w przeddzień z internowania) objął nad **POLSKĄ** władzę wojskową, a następnie (14 XI) władzę cywilną⁵.

Warto w tym miejscu przypomnieć opinię cytowanego już Normana Daviesa, który stwierdził m.in., iż załamanie się zaborczego ładu w Europie skazywało zarazem nowo narodzoną Najjaśniejszą Rzeczpospolitą na szereg niedogodności. Proletariackie idee fiks obiecywały różnym nacjom własną samo-



Józef Piłsudski na kasztance
Wojciech Kossak, 1928 (olej)

⁵ Początki władzy Naczelnika Państwa były niezwykle skomplikowane. Poza dyskusją o legalności funkcjonowania J. Piłsudskiego nie było bowiem jasne, czy rządził Królestwem Polski (przywróconym przez Niemców w 1916 r.,

czy Rzeczpospolitą Polską (prawnie istniejącą od stycznia 1919 r.). Granice wschodnie naszego państwa ustalono na Zbruczu dopiero po wojnie z bolszewikami w traktacie pokojowym w Rydze.

dzielność („samostijność”), dlatego m. in. od 1 listopada 1918 r. rozpoczęto walki o „ludowy” ukraiński Lwów. W latach 1918-1921 toczyło się tutaj równocześnie sześć wojen. Załączone mapy unaoczniają nam skomplikowany status naszej



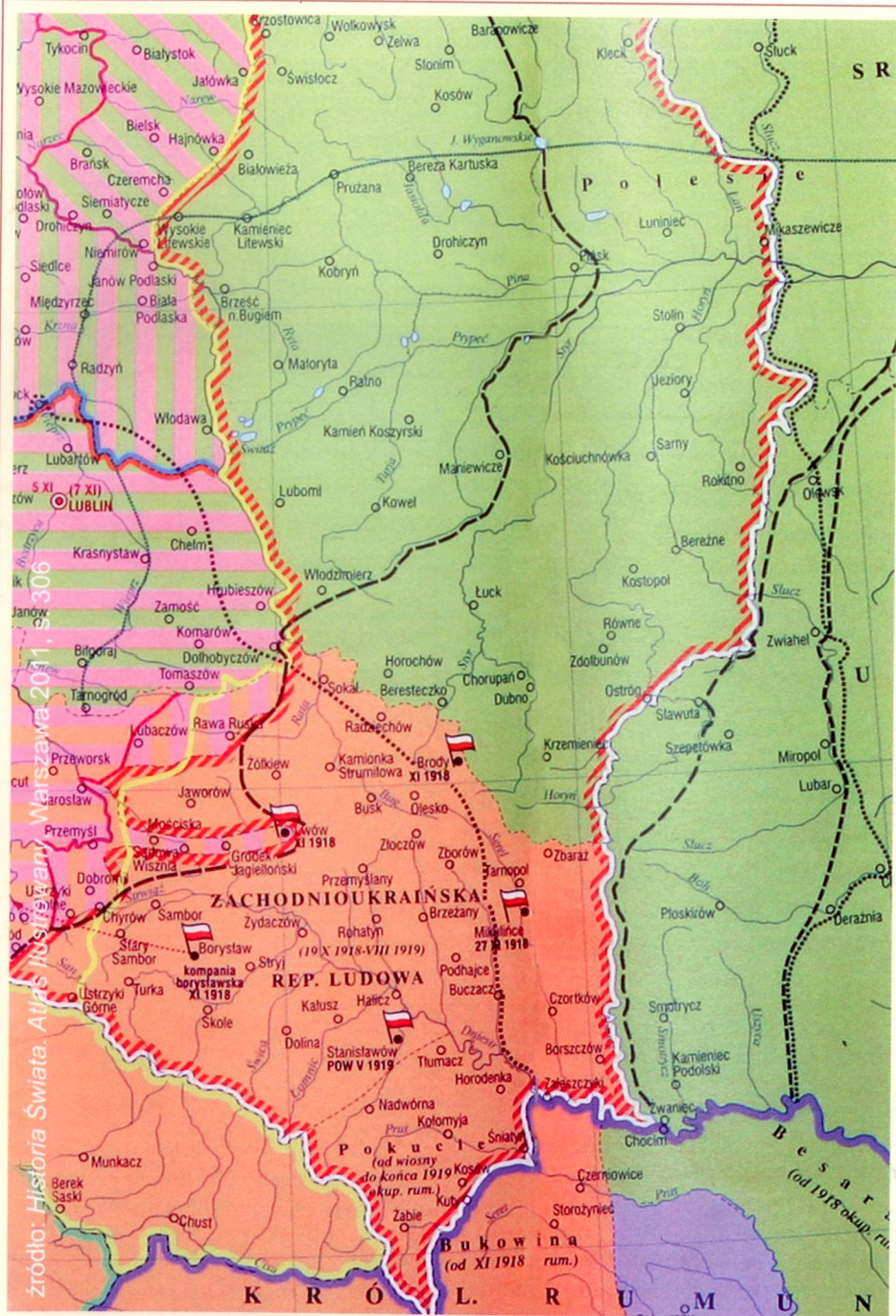
Brygadier Czesław Mączyński -
Dowódca Obrony Lwowa



ówczesnej Niepodległości. Dla dalszych rozważań o dziejach Cmentarza Orłąt istotne były zwłaszcza: wojna o Lwów, utworzenie i upadek Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, a także wojna z bolszewikami w 1920 r.



WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA



Polską radość z „wybicia się na niepodległość” zdecydowanie zmąciły nacjonalistyczne wydarzenia w Galicji Wschodniej, mające szczególnie krwawe żniwo we Lwowie, zwanym wówczas po austriacku: Lemberg. To tutaj, korzystając ze znacznego stopnia tolerancji dla odmienności etnicznej, religijnej i politycznej, kilku odłamów narodowe (nacjonalistyczne) nurty Rusinów⁷ funkcjonowały swobodnie już pod koniec XIX w. Miejscowa inteligencja starszej generacji Rusinów (prawnicy, lekarze, nauczyciele, urzędnicy) skłaniali się do legalnej działalności politycznej. Byli bowiem obywatelami Rzeczypospolitej, a w części różnili się jedynie wyznaniem greckokatolickim. W ich umiarkowanym programie społecznym akcentowano równouprawnienie rusińskiej ludności, swobodnego rozwoju oświaty i kultury, funkcjonowania ich organizacji

społecznych i gospodarczych. Tak też się działo i to od dawna, a etniczne pochodzenie, religia, kultura wzbogacały jedynie ten wielonarodowościowy zbiór ludzi żyjących obok siebie w przyjaźni i wzajemnym poszanowaniu odmienności. Tutejszymi lwowskimi narodowcami kierował Julian Romańczuk⁸.

Jednakże młodzi, „gniewni” i zarazem zbuntowani przeciwko takiemu stanowi rzeczy działacze narodowościowi (zatwardziali nacjonałści) z Iwanem Franko (deputowany, pisarz) oraz Michailem Pawlikiem utworzyli w 1890 r. Ukraińsko-Ruską Partię Radykalną (Ukraińsko Ruśka Partija Radykalna). To właśnie oni domagali się pełnej autonomii politycznej (wg nich ukraińskiego narodu) wchodzącego w skład monarchii habsburskiej⁹. To właśnie ten nacjonalistyczny nurt, mimo istnienia przecież kijowskiej

⁶ W końcowej części prezentowanego opracowania celowo zamieściłem pieśń „ORŁĄTKO”, z której zaczerpnięto tytuł tej części tekstu.

⁷ Na tamtych ziemiach wobec będących w mniejszości obywateli Rzeczypospolitej używano terminu „Rusin”. Jeśli jednak ktoś celowo stosował określenia „Ukraińiec”, oznaczało to, iż prezentował narodowe (nacjonalistyczne), niemal mocarstwowe aspiracje. Historyczna

Ukraina znajdowała się od tego miejsca o ok. 300-400 km na wschód. Porównaj: Zbigniew Fras, *Galicja*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2002, s.208.

⁸ Zob.: Z. Fras, op. cit., s.209

⁹ Zob.: Z. Fras, op. cit., s.209 I n. Tamtejsi „gniewni” narodowcy wkrótce utracili swoje znaczenie, bowiem kolejno powstały: Partia Chadecka (1896), Partia Socjalistyczna (1897), a także Ukraińska Partia Narodowo-Demokratyczna (1899).

Republiki Ukraińskiej, postanowił pod koniec I wojny światowej opanować Lwów¹⁰, tworząc kolejne „samostijne” państwo: Zachodnioukraińską Republikę Ludową. To radykalni narodowcy (nacionaliści) czując wsparcie dowódców zaborczych wojsk austriackich postanowili o podjęciu walk zbrojnych. Już w połowie października 1918 r. z terenu Galicji, Bukowiny i Rusi Zakarpackiej zwoływano do Lwowa tak zwanych „mężów zaufania”. W dniu 19 października 1918 r. ukonstytuowała się Ukraińska Rada Narodowa, podejmując rezolucję o utworzeniu „samostijnego” państwa ukraińskiego z zachodnią granicą na Sanie¹¹. To wówczas ci radykalni narodowcy negowali racje strony polskiej o władzę nad Galicją¹². Wiedzieli oni dobrze, iż polskie formacje wojsk austriackich znajdują się daleko poza Lwowem (np. na południu Europy). Także chytrze wykorzystali starą metodę zabor-

ców, tj. skłócenie wielonarodowego ośrodka osadniczego. Dowódcy austriaccy wiedzieli o nieuchronnej klęsce ich mocarstwa. Wspierali więc Rusinów, których „dziwnym zbiegiem okoliczności” we lwowskim 20-tysięcznym garnizonie¹³ było w tym czasie ok. 12 tys. żołnierzy.

Ukraińscy nacionaliści do rozpoczęcia walk o Lwów celowo wybrali dzień 1 listopada 1918 r., zdając sobie sprawę z tego, iż katoliccy Polacy w tym dniu obchodzili Święto Zmarłych, a więc byli zupełnie zaskoczeni taką nieprzyjemną niespodzianką. Tego dnia nad ranem Ukraiński Komitet Wojskowy dysponujący ok. 1500 żołnierzami (głównie z zapasowych pułków tj. 15 i 19) próbował opanować najważniejsze obiekty publiczne. Chodziło im wówczas o zajęcie m.in.: budynku galicyjskiego Sejmu, Ratusza, obiektów Policji, siedziby Namiestnictwa, Kolei.

¹⁰ Ówczesne statystyki wskazywały, że w 1918 r. we Lwowie liczącym ok. 300 tys. Polacy stanowili zdecydowaną większość (60%), Żydzi byli drugą grupą co do wielkości (30%), a trzecią w kolejności grupą demograficzną byli Rusini (ok. 8%). Mniej liczne były grupy Ormian, Niemców i innych narodowości.

¹¹ To wówczas nacionaliści używali powiedzenia: „Znajesz Lasze, szczo do

Wisły wsio nasze...”.

¹² Kwestie te dotyczyły zadań Polskiej Rady Regencyjnej oraz utworzonej w Krakowie Polskiej Komisji Likwidacyjnej, np... negowano zaliczanie do polskiego obszaru księstw: halickiego i włodzimierskiego.

¹³ Zob.: Stanisław Nicieja, *Cmentarz Obrońców Lwowa*. Opole 2001.

Tylko dzięki spontanicznemu zrywowi cywilnej polskiej ludności nie udało się narodowcom opanować całego miasta. To młodzież polska od pierwszych chwil walk zbrojnych organizowała punkty oporu. Wychowanie patriotyczne realizowane m.in. przez polskie harcerstwo, utworzone we Lwowie zaledwie osiem lat wcześniej, dało asumpt do poświęcenia za ojczyznę młodego przecież jeszcze życia. To wśród pierwszych osób stawiających zbrojny opór ukraińskim narodowcom byli uczniowie ze szkoły imienia Henryka Sienkiewicza.



Szkoła im. H. Sienkiewicza



Komenda Główna Obrony Lwowa

Walki we Lwowie trwały przez trzy pierwsze tygodnie listopada. Narodowi ukraińscy agresorzy wycofali się z miasta, gdy wieczornym przybyły z odsieczą polskie wojska, którymi dowodził ppłk Michał Karaszewicz-Tokarzewski. Jednak ukraińskie oddziały atakowały (zwłaszcza wschodnie okolice miasta) jeszcze do połowy 1919 r.

W pierwszym etapie walk ulicznych zginęło 439 Polaków, a najmłodszy zaczynał dopiero dziewiąty rok życia. Dalej prezentujemy listę bohaterskich Lwowskich Orląt. Wśród zabitych było też ok. 20 kobiet (łączniczki, sanitariuszki), a także dwóch weteranów (byłych powstańców styczniowych z 1863 r.), którzy zginęli w obronie Lwowa, mając po 75 lat życia¹⁴.

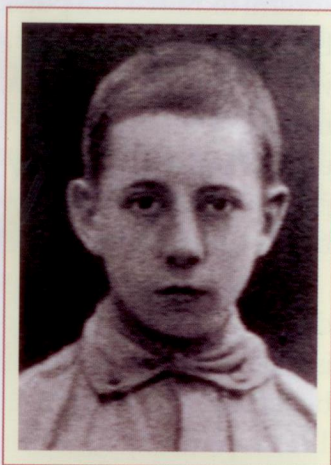
¹⁴ Zob.: pl.wikipedia.org/wiki/Cmentarz-Obrońców-Lwowa. Z tego źródła

przenieśliśmy listy pochowanych bohaterów lwowskich.

ORLETA LWOWSKIE

Najmłodsi

- **Kukawski Jaś.** Najmłodszy obrońca Lwowa. Miał zaledwie 9 lat. Jego karabin był większy od niego.
- **Petrykiewicz Antoni.** Miał 13 lat i był uczniem drugiej klasy gimnazjalnej.
- **Bitschan Jurek.** Miał lat 14 i zginął od dwóch eksplodujących, ukraińskich pocisków, dnia 21 listopada na cmentarzu Łyczakowskim, przy odsieczy Lwowa.
- **Jabłoński Tadeusz,** lat 14, uczeń trzeciej klasy gimnazjalnej, wykradł się z domu, aby dostać się do polskich szeregów, padł w ataku na Szkołę Kadecką 18 listopada 1918.
- **Dufnat Jaś** (lat 12). Poległ 9 listopada 1918 roku.
- **Loewenstamm Tadeusz** (lat 13)
- **Wąsowicz Ksawery** (lat 13)
- **Kłosowski Jan** (lat 14)
- **Skawiński Antoni** (lat 14)
- **Wiesner Tadeusz** (lat 14)
- **Baczyński Janusz** (lat 15)
- **Badzyński Stefan** (lat 15)
- **Brojanowski Marian** (lat 15)
- **Doleżał Adolf** (lat 15)
- **Haluza Wilhelm** (lat 15)
- **Manowarda de Jana Franciszek** (lat 15)
- **Szczepański Józef** (lat 15)
- **Walawski Józef** (lat 15)
- **Welser Franciszek** (lat 16)



Jerzy Bitschan



Antoni Petrykiewicz

Listy innych poległych prezentujemy w dalszej części opracowania. Najbardziej zasłużonych pochowano w Katakumbach.

LOKACJA CMENTARZA ORŁĄT

Cmentarz Obrońców Lwowa popularnie nazywany Cmentarzem Orłąt Lwowskich dla nas Polaków, nie tylko tych mających kresowe korzenie, był już na początku XX w. miejscem świętym (z łac. Campo Santo). I takim pozostał do dzisiaj.

Po wygaśnięciu walk z agresorami ukraińskimi polskie władze Lwowa postanowiły ekshumować ciała 439 zabitych, głównie młodych lwowiaków. Byli to uczestnicy walk, którzy wtenczas polegli, a zostali tymczasowo pogrzebani w różnych częściach miasta.

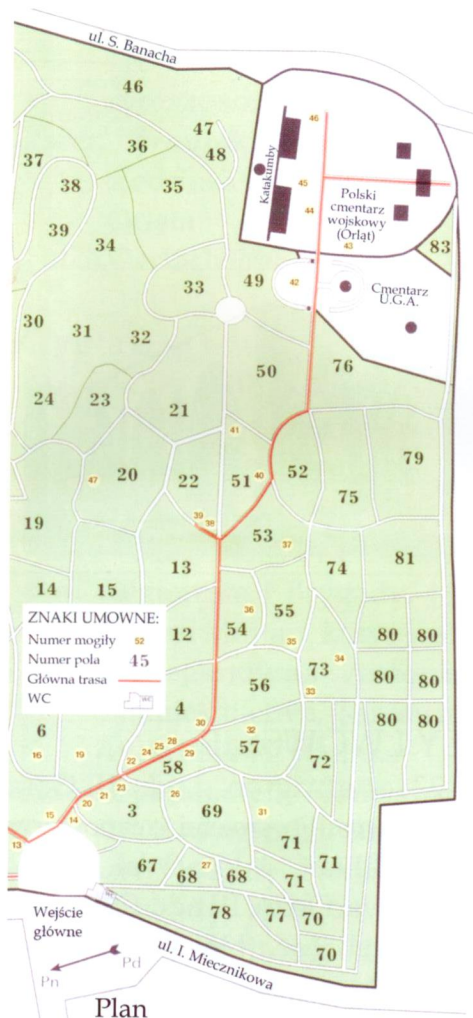
Niewielu wie, że przedziwnym zbiegiem okoliczności, jak mówią niektórzy, „zrządzeniem boskim”, już w dniu 1 listopada 1918 r. po mszy i „wypominkach” uroczystości Wszystkich Świętych ks. Abp. Józef Bilczewski, ówczesny metropolita lwowski (obrzędki łacińskiego) poświęcił nieruchomość gruntową przylegającą od strony północnej do Cmentarza Łyczkowskiego (poniżej była dzielnica zwana Pohulanką). Pierwotnie chodziło o powiększenie

obszaru tej przebogato zdobionej 40-hektarowej nekropolii lwowskich katolików (głównie Polaków, ale też np. Ormian)¹⁵. Nikt wówczas zapewne nie przewidywał, że wkrótce ten nowy teren grzebalny stanie się cmentarzem wojskowym i będzie otaczany taką czcią ze strony rodaków.

Na początku 1919 r. Maria Ciszkowa, matka gimnazjalisty poległego w walkach ulicznych z Ukraińcami, zainicjowała utworzenie stowarzyszenia pn. STRAŻ MOGIŁ POLSKICH BOHATERÓW. Czyniono wiele różnorodnych zabiegów np. zbierano fundusze na budowę Cmentarza Orłąt. W 1921 r. władze Lwowa rozpiwały i rozstrzygnęły konkurs architektoniczny tej wojskowej nekropolii. Do realizacji wybrano projekt **Rudolfa Indrucha**, studenta architektury Politechniki Lwowskiej, a zarazem uczestnika walk z ukraińskimi narodowcami. W dniu 24 września 1924 r. przeniesiono (translacja) z tymczasowych grobów w parku na ten nowy cmentarz szczątki trzech młodzieńców.

¹⁵ Zob.: Zenon Błądek, *Metropolia Lwowska Obrzędki Łacińskiego*. Marian Kardynał Jaworski *Metropolita Lwowski 1991-2008. Dzieje odnowienia metropolii*. Lwów-Warszawa-Puszczykowo 2011, s.81. Warto zauważyć, iż drugą lwows-

ką katolicką nekropolią jest Cmentarz Janowski, na którym (wśród „biedoty”) pochowano abp. Józefa Bilczewskiego (Jan Paweł II podniósł Go do godności Błogosławionego).



Plan
Cmentarza Łyczakowskiego

Pierwsze uroczystości pogrzebowe celebrowano w drewnianej kaplicy cmentarnej (od strony Pohulan-ki), gdzie później wzniesiono **Pomnik Chwały** wraz z trzema pylonami oraz 12-słupową kolumnadą. Nową murowaną Kaplicę

Obrońców Lwowa zbudowaną w formie rotundy¹⁶ poświęcił w dniu 28 listopada 1924 r. ks. abp Bolesław Twardowski. W zbudowanych poniżej Kaplicy wojskowych Katakumbach, w ośmiu kryptach spoczęły zwłoki 72 osób poległych od kul ukraińskich w pierwszych dniach walk ulicznych we Lwowie. rotundy¹⁶ poświęcił w dniu 28 listopada 1924 r. ks. abp Bolesław Twardowski. W zbudowanych poniżej **Kaplicy** wojskowych **Katakumbach**, w ośmiu kryptach spoczęły zwłoki 72 osób poległych od kul ukraińskich w pierwszych dniach walk ulicznych we Lwowie.



Rudolf Indruch

¹⁶ Kaplicę tę także zaprojektował R. Indruch, a prace budowlane prowadził inż. K. Weiss. Wewnątrz Kaplicy umieszczono

figurę Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus. Rzeźbę tę zaprojektowała i wykonała Luna Drexlerówna.

POCHOWANI W KATAKUMBACH



Strona lewa

Krypta 1

PULKI I ODDZIAŁY LWOWSKIE

- Por. **Skalkowski Nałęcz Iwo**, lat 22 , stud. agron. z odc. III Góra Stracenia †28 XII 1918 na Persenkówce. Po śmierci mianowany rotm., kawaler Orderu Virtuti Militari, 4 krz. Wol. Odzn. Rycerzy śmierci, krz. Obrony Lwowa, Odzn. III odc. Orłęta
- pp. **Pempuś Jan**, lat 21, I pułk strzel. Lw. †15 V 1919 pod Kościejowem
- pp. **Białoskórski Abdank Stanisław**, lat 29, stud. techn. urzęd. Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, z oddziału karabinów maszynowych z odcinka II poczty †12 V 1919 pod Trzemiwólkami, krz. walecznych, odznaka II odcinka Orłęta
- pchor **Zalogowicz Tadeusz**, lat 23, legionista I Brygady, ze szkoły Sienkiewicza, †18 V 1919 pod wsią Prusami, odzn. II odc. Orłęta
- sierż. **Strusiński Romuald**, lat 17, uczeń gimnazjum XII, z odcinka Cytadela †2 XII 1918 w Grzybowicach, odz. II odc. Orłęta
- szer. **Kozłowska Stefania**, lat 17, modystka, sanitariuszka, †31 I 1919 na Persenkówce, krz. Obrony Lwowa, Orłęta
- szer. **Petrykiewicz Antoni**, lat 13, uczeń II klasy gimnazjum V

z odcinka III Góra Stracenia, ranny 23.XII. na Persenkówce, †16 I 1919 r., kawaler Virtuti Militari, 3 krz. wal., odznaką rycerzy śmierci, odzn. III odc. Orłęta

- szer. **Żeburski Stanisław**, lat 18, absolwent gimnazjum VII, z odcinka I, ranny 15.I na Persenkówce, †24 I 1919, odzn. I odc. Orłęta

- ułan **Gerlach Franciszek**, lat 20, †16 IV 1919 w Winnikach, Orłęta

Krypta 2

POLEGLI W LISTOPADZIE 1918 r.

- szer. **Jabłoński Tadeusz**, lat 14, uczeń III klasy gimnazjum IX Lwów, †17 XI 1918 pod Szkołą Kadecką, krzyż walecznych, odznaka I odcinka

- sierż. **Głogowski Aleksander**, lat 22, uczeń szkoły handlowej, Legionista I Brygady, †17 XI 1918 Góra św. Jacka, kawaler Virtuti Militari, krzyż walecznych, odznaka I odcinka

- szer. **Bieganówna Antonina**, lat 23, urzędniczka byłego Namiestnictwa, sanitariuszka Czerwonego Krzyża, †4 XII 1918, odzn. II odcinka

- szer. **Spaltenstein Franciszek**, lat 29, student prawa UJK, ranny 18.XI. w ogrodzie Kościuszki, †4 XII 1918 r., odz. II odc.

- st. szer. **Wandycz Marian**, lat 19, konduktor tramwaju, III Brygady, †18 XI 1918 w ogrodzie Kościuszki, krzyż walecznych, krz. Obrony Lwowa, odznaka II odcinka

- szer. **Bitschan Jerzy**, lat 14, uczeń VI klasy gimnazjum Jordana, †21 XI 1918 na cmentarzu Łyczakowskim, krz., odzn. I odcinka

- szer. **Łobos Jerzy**, lat 16, uczeń VII klasy gimnazjum II, ochotnik w Kompanii Rzeszowskiej †21 XI 1918 przy koszarach Łyczakowskich, krz. Obrony Lwowa,

- pp. **Szameit Łabędź Stefan**, lat 24, urzędnik Wydziału Krajowego, Legionista II Brygady, †21 XI 1918 obok Poczty. Po śmierci mianowany porucznikiem, kawaler Virtuti Militari, krzyża walecznych, krz. Obrony Lwowa,

- szer. **Pyzik Ludwik**, lat 16, uczeń IV klasy gimnazjum XI we Lwowie, †21 XI 1918 pod Cytadelą, odzn. II odcinka

Krypta 3

POLEGLI W LISTOPADZIE 1918 r.

- szer. **Grech Pańko** (Żarnowski Stanisław), lat 26, rzeźnik, celowniczy karabinu maszynowego, †11 XI 1918 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa,
- sierż. **Heil Józef**, lat 47, maszynista kolejowy, odc. III i IV, †14 XI 1918 na placówce Bema, krz. Obrony Lwowa,
- pchor. **Sas-Kropiwnicki Adam Teobald**, lat 18, uczeń VII klasy gimnazjum VII im. T.Kościuszki we Lwowie, Legionista II Brygady †8 XI 1918 pod Skniłowem, krzyż zasługi, krz. Obrony Lwowa,
- ppor. **Kułakowski Wojciech**, lat 26, komendant placówki Bema, †7 XI 1918 na Podzamczu, krz. Obrony Lwowa
- szer. **Drozd Ludwik**, lat 27, kominiarz, 3 kompania 2 pp. strz., †14 XI 1918 na Podzamczu, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Paluch Władysław**, lat 18, urzędnik kolejowy, odcinek V, †13 XI 1918 na Kulparkowie, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Nechrybecki Stanisław**, lat 22, monter, odc. II †11 XI 1918 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Popowicz Zygmunt**, lat 17, student Politechniki Lwowskiej, †9 XI 1918 pod Sejmem, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Sznepka Stefan**, lat 22, urzędnik prywatny, †10 XI 1918 obok poczty, krz. Obrony Lwowa.

Krypta 4

POLEGLI W LISTOPADZIE 1918 r.

- **Battaglia br. Andrzej**, lat 23, leg., student prawa UJK, komendant pierwszego patrolu, ranny 31.X w koszarach Gwardji, †5 XI 1918. Po śmierci mianowany podporucznikiem, kawaler Virtuti Militari, krzyża walecznych, krz. Obrony Lwowa,
- **Sadowski Nałęcz Kazimierz**, lat 22, technik naftowy, †3 XI 1918 na ul. Kraszewskiego, krz. Obrony Lwowa, odzn. II odcinka
- **Jaszcz Tadeusz**, lat 19, uczeń VIII klasy gimnazjum IV, ranny 4.XI na Wólce, †7 XII 1918, krz., odzn. I odcinka
- **Buryan Stanisław**, lat 56, inżynier, organizator wywiadu,

- zamordowany †5 XI 1918 krz. Obrony Lwowa,
- **Haluza Wilhelm**, lat 15, uczeń VI klasy gimnazjum VIII, †5 XI 1918 pod Kulparkowem, krz. Obrony Lwowa, odzn. I odc.
 - **Podhrebek Tadeusz**, lat 18, uczeń VIII klasy gimnazjum III, instruktor II Lwowskiej drużyny skautów, †5 XI 1918 przy Szkole Kadeckiej, krz. odzn. I odc.
 - **Marud Władysław**, lat 17, robotnik, †5 XI 1918 pod koszarami Bema, krz. Obrony Lwowa, odzn. III odc.
 - **Konopka Kazimierz**, lat 16, uczeń VII klasy gimnazjum XI, ranny 6.XI na ul. Bema, †7 XI 1918 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa, odzn. III odc.
 - **Burzym Mieczysław**, lat 46, oficer pocztowy, ranny 6.XI. pod Cytadela, †13 XI 1918, krzyż walecznych, krz. Obrony Lwowa, odzn. II odc.

Strona prawa

Krypta 5

PUŁKI I ODDZIAŁY LWOWSKIE

- **Ciszka Tadeusz**, lat 19, uczeń VII klasy gimnazjum, legionista, więzień Huszt, †29 VI 1919 w Szwerach Jackowicach pod Zborowem, krz. Obrony Lwowa,
- por. **Koczek Tadeusz**, ochotnik 30 pp. †19 XII 1918 podczas ataku na Sołonkę, krz. Obrony Lwowa,.
- kpt. **Kopeć Ludwik**, lat 30, ps. Wiktor, piłsudczyk, legionista, członek POW, †12 I 1919, zamordowany w Szczercu, krz. Obrony Lwowa,
- ppor. piln. **Kostrzewski Zygmunt**, lat 22, członek Związku Strzeleckiego, legionista, pilot eskadry, †14 V 1919 pod Kulikowem, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Piss Zygmunt**, lat 24, ślusarz, sekcyjny batalionu szturmowego kompanii karabinów maszynowych odc. III †20 IV 1918 w lesie Oświeca, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Ruebenbauer Kazimierz**, lat 18, uczeń VI klasy gimnazjum lwowskiego, †17 IV 1919 pod Bondarówką, krz. Obrony Lwowa,

- szer. **Widt Jerzy**, lat 20, student Wychowania Przyrodniczego UJK, oddziały techniczne, pociąg pancerny nr 3, †24 XI 1919 poległ w Starym Siole, krz. Obrony Lwowa,
- ppor. **Wolak Stanisław**, lat 27, syn ziemiański, dowódca oddziału ochotników †20 IV 1919 rejon Persenkówki, krzyż walecznych, kawaler Virtuti Militari, krz. Obrony Lwowa,
- kpr. **Zbiegieni Artur**, lat 22, cukiernik, †22 IV 1919 w szpitalu na Politechnice, krz. Obrony Lwowa,

Krypta 6

PULKI I ODDZIAŁY LWOWSKIE

- ppor. **Gluziński Lech**, lat 24, absolwent Wydziału Lekarskiego UJK, adiutant szefa sanitarnego NKCH †29 XII 1918 zamordowany w Durwidowie, krz. Obrony Lwowa,
- **Hutter Szczepan**, lat 25, żołnierz 2 pp Leg. Polskiej Brygady Lwowskiej, patrol wywiadowczy, †11 I 1919 w Zimnej Wodzie, krz. Obrony Lwowa,
- **Biernacki Józef**, lat 21, student, ochotnik 4. pułku artylerii ciężkiej, †21 III 1919 z ran, krz. Obrony Lwowa,
- **Kwiatkowski Witold**, lat 23, student prawa Uniwersytetu Warszawskiego, sekcyjny 3 batalionu 6 plutonu artylerii, †25 II 1919 pod Sygniówką (?), krz. Obrony Lwowa,
- **Misztur Mieczysław**, lat 18, żołnierz baonu saperów lwowskich, †7 II 1919 pod Persenkówką, krz. Obrony Lwowa,
- **Olechowski Jan**, lat 29, absolwent Wydziału Inżynier. Politechniki Lwowskiej, członek Drużyn Strzeleckich i Strzelca. Komendant sekcji min. OTNKOL, †4 IV 1919 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa,
- **Bruhn Jerzy**, student prawa Uniwersytetu Warszawskiego, legionista, żołnierz III baterii 4 p. art. †4 XII 1918, poległ na punkcie obserwacyjnym, krz. Obrony Lwowa,
- **Wilusz Jan**, lat 34, historyk sztuki, urzędnik biblioteki uniwersyteckiej we Lwowie, †11 I 1919 pod Skniłowem, krz. Obrony Lwowa,
- wachmistrz **Zimmer Herman**, lat 25, wachmistrz żandarmerii, †16/17 II 1919 pod Gródkiem Jagiellońskim, krz. Obrony Lwowa,

Krypta 7

ODDZIAŁY ODSIECZY

- ppor. **Kaliszczak Tadeusz**, lat 20, student Politechniki Lwowskiej, ochotnik, walczył na odc. VI Kulparków, Persenkówka, †19 II 1919 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Kozłowski Stanisław**, żołnierz kompanii karabinów maszynowych 30 pp., †17 V 1919 z ran, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Mech Stanisław**, lat 17, członek POW, ochotnik 4 pp. legionów, ciężko ranny pod Zboiskami, †26 II 1919 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Pazdam Stanisław**, kompania ropczycka, †3 I 1919 z ran, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Rakowiecki Roman**, uczeń gimnazjalny z Jarosławia, żołnierz I kompanii 3 pp. Legionów, †21 XI 1918, krz. Obrony Lwowa,
- por. **Schwarzenberger-Czerny Julian**, lat 27, adiunkt lasowy, legionista, żołnierz I kompanii 8 pp podhal., komendant sektora Bema odc. III †27 VI 1919 w Bełżcu,
- ppor. **Borzęcki Stanisław Piotr**, lat 24, student Politechniki Lwowskiej, żołnierz Legionu Wschodniego, †10 III 1919 w Gródku Jagiellońskim, krz. Obrony Lwowa,
- por. **Wysocki Piotr Władysław**, lat 28, oficer 5 pp. Legii Oficerskiej, †21 XI 1918, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Zarychczyński** lat 24, ochotnik Odsieczy Warszawskiej, żołnierz I komp. I baonu †28 XII 1918, krz. Obrony Lwowa,

Krypta 8

ODDZIAŁY ODSIECZY

- szer. **Franiszynówna Stefania**, lat 18, buchalterka, sanitariuszka ciężko ranna w boju pod Persenkówką, †30 XII 1918 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa,
- plut. **Bialecki Edmund**, lat 23, żołnierz 3 komp. 3 pp. Strzelców Wielkopolskich, †20 IV 1919 na polach chodowieckich, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Dobija Stanisław**, żołnierz 1 komp. 12 pp †15 V 1919 pod

- szer. **Maciątek Franciszek**, lat 23, student Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, żołnierz 2 komp. 36 pp. Legii Akademickiej, †13 I 1919 pod Kulparkowem, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Niewiadomska-Prus Janina**, lat 23, siostra "Wanda" 2 Brygady Legionów, sanitariuszka polskich patroli sanitarnych, †6 I 1919 na Persenkówce, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Śmiglak Marcin**, żołnierz 10 pp, †w sierpniu 1920, krz. Obrony Lwowa,
- kpr. **Biernacki Wojciech**, lat 22, żołnierz 3 komp. 1 pułku Strzelców Wielkopolskich, †20 IV 1919 z ran, krz. Obrony Lwowa,
- sekc. **Korol Władysław**, sekcyjny 5 komp. 10 pp †9 VI 1919 z ran, krz. Obrony Lwowa,
- szer. **Warecki Władysław**, żołnierz I kompanii Poznańskiej, †21 IV 1919 na Politechnice, krz. Obrony Lwowa.



Różnorodne prace (budowlane i porządkowe) na tej jednej z najwspanialszych na świecie, wojskowej nekropolii, trwały niemal do II wojny światowej. Mimo różnorodnych trudności, w zasadzie zrealizowano większość zaprojektowanych obiektów cmentarza. W dniu 11 listopada 1939 r. poświęcono monumentalne fragmenty frontonu cmentarnego (Pomnik Chwały wraz z pylonami i kolumnadą oraz bramą główną, przy której stały rzeźby dwóch lwów)¹⁷.

Trzeba pamiętać, że poza lwowską młodzieżą szkolną, studentami oraz inteligencją, w walkach uczestniczyli także ochotnicy z innych części kraju, np. z Warszawy, Rzeszowa. Znamienne, że wśród poległych były też polskie kobiety, a ich listę (niepełną) prezentujemy poniżej.

W katakumbach pochowane są:

- **Bieganówna Antonina**, lat 23, urzędniczka Namiestnictwa, sanitariuszka.
- **Franiszynówna Stefania**, sanitariuszka.
- **Kozłowska Stefania**, modniarka, lat 17, sanitariuszka.
- **Niewiadomska Prus Janina**, lat 24, Ochotnicza Legia Kobiet.

Poza katakumbami spoczęły:

- **Brutelówna Helena**, lat 19, sanitariuszka, zmarła 12 I 1919.
- **Brzozowska Teresa**.
- **Chudecka Ludwika**, sanitariuszka, lat 28, zmarła 10/II 1919.
- **Dulębianka Maria**, zasłużona działaczka społeczno-polityczna. W imieniu Czerwonego Krzyża, zwiedzając ukraińskie więzienia i obozy internowanych, jeńców i osób cywilnych w Stanisławowie, w Kołomyi, w Tarnopolu, Złoczowie, Mikulińcach i Strusowie, wraz z T. Dzieduszycką i M. Opieńską, zaraziła się tyfusem i zmarła.
- **Dzieduszycka hr. Teodozja**, przełożona sanitariuszek, towarzysząca poprzedniej, również zmarła na tyfus.
- **Hoboń Józefa** (pseudonim Balzer Józef), z Wiednia, lat 21, walczyła

¹⁷ Nie wszystkie zamiary architektoniczne i artystyczne udało się zrealizować, np. nie umieszczono rzeźby orlicy z pisklętami nad bramą główną.

Podczas planowej dewastacji sowieckiej lwów wywieziono na obrzeża miasta, jeden z nich usytuowano przed Winnikami, przy drodze na Tarnopol.

w pierwszym szeregu na placówce Bema. Przy niej walczył 14-letni, nieznany ochotnik. Oboje polegli.

- **Jabłońska Stanisława**
- **Karłowicz Janina** Inż., dyrektorka szkoły gospodarczej w Snopkowie.
- **Kornaszewska Ida**, lat 20, seminarzystka, służba pom., zmarła 17 IV 1919.
- **Katowska Felicja**, sanitariuszka, poległa 21 XI 1918.
- **Lechowin Wanda**, kurierka Naczelnej Komendy.
- Legionistka nieznana z 2 p, p. Strzelców Lwowskich.,
- **Matuszkiewicz Maria Stefania z Cepników**, służba pom. w Szkole Sienkiewicza (matka Władysława Matuszkiewicza).
- **Michalik Helena**, lat 22, służba kanc., zmarła 28 XI 1920.
- **Maryniakówna Aleksandra**, sanitariuszka, zmarła z ran 18 XI 1918.
- **Ogibowska Jadwiga**.
- **Paleolog-Juskiewiczowa Helena**.
- **Płanetówna Karolina**, lat 18, szereg. III Odc. poległa 8 XII 1918.
- **Rogoyska Jadwiga**.
- **Skibniewska Helena**.
- **Sulimirska Felicja**, kurierka, zraniona na ulicy Fredry 21 listopada 1918, zmarła nazajutrz.
- **Tołłoczkówna Halina**.
- **Trzcińska Ewa**, kurierka, lat 18, poległa 28 XI 1918.
- **Zaczkowa-Gajewska Wiktoria**.



Ochotnicza Legia Kobiet

Virtuti Militari



Oprócz uczestników bezpośrednich walk o Lwów wielu naszych rodaków zginęło w innych miejscach. Nie wszystkich poległych przeniesiono potem na lwowski cmentarz. Kolejna, prezentowana poniżej lista zaświadcza o bezgranicznym poświęceniu rodaków, którzy doświadczeni w czasach zaborów potrafili za wolność ojczyzny ponieść największą cenę – ofiarę własnego życia. Do nich należeli także ci, którzy walczyli np. na Wołyniu (1918-1919) z wojskami kijowskiej Republiki Ukraińskiej, spieszących swoim „zachodnioukraińskim pobratymcom” z pomocą¹⁸.

Grób
Niezanego
Żołnierza



Widok
ogólny
Cmentarza

¹⁸ Zob.: *Historia Polski*, Warszawa 2007, t. 11, s. 452. Wtedy ukuto nacjonalistyczne, wręcz szowinistyczne

porzekadło: „...ziemia na której mieszka choć jeden Ukraińiec zawsze należała i należeć będzie do Ukrainy...”.

Groby dowódców i działaczy – pochowani
w pobliżu Katakumb:

- **Stefan Bastyr**, kpt., organizator i dowódca lotnictwa polskiego, podczas wojny polsko-ukraińskiej i jego koledzy. Mjr inż. Stefan Stec i ppłk Władysław Toruń.
- **Michał Cieński Pomian**, płk, komendant III odcinka Lwowskiego, a potem aż do końca wojny polsko-ukraińskiej dowódca I p. Strzelców Lwowskich.
- **abp Józef Teodorowicz**, ordynariusz lwowski obrządku ormiańskiego, poseł i senator Rzeczypospolitej Polskiej.
- **Tadeusz Cieński** ur. 1856, zmarły 1925 r. Senator Rzeczypospolitej Polskiej. W listopadzie 1918 roku stanął na czele Lwowskiego Komitetu Obrony Narodowej.
- **Kazimierz Czarnik** dr. prezes Sokolstwa Polskiego w Małopolsce.
- **Ryszard Hausner**, generał Wojska Polskiego. Od 22 XI 1918 do końca wojny polsko-ukraińskiej był dowódcą 2 p. Strzelców Lwowskich.
- **Wacław Iwaszkiewicz-Rudoszański**, gen. dyw. wojsk polskich. Syn powstańca z roku 1863/4. Początkowo oficer rosyjski, po obaleniu caratu w marcu 1917 r dowodzi 3 Dywizją Strzelców w składzie I Korpusu Polskiego w Rosji. 1919 obejmuje naczelne dowództwo na froncie polsko-ukraińskim w Galicji. W czasie najazdu bolszewickiego stanął Iwaszkiewicz na czele Frontu Południowego Wojska Polskiego.
- **Edmund Kessler**, gen. W.P., od 19 III 1919 szef sztabu dowództwa Wschód gen. Iwaszkiewicza.
- **Ludwik (Wiktor) Kopeć**, kpt, obrońca radiostacji w Kozielnikach 2-3 XI 1918 ("Lwowskie Termopile"), po czym dowódca odcinka w Rzęśnie Polskiej.
- **Wojciech Kułakowski** por., zdobywca i dowódca Sektora Bema.
- **Stanisław Nilski-Łapiński**, Wielkopolanin, legionista, obrońca Lwowa, l. szef sztabu Obrony Lwowa 1-22 XI 1918 i zastępca komendanta Mączyńskiego, zdolny strateg, uczestnik wszystkich walk l. Brygady Legionów
- **Czesław Mączyński**, brygadier wojsk polskich, naczelny komendant obrony Lwowa w dniach 1-22 listopada 1918 r.

Przez 22 dni, w listopadzie 1818, był Mączyński komendantem polskich sił zbrojnych we Lwowie, od 22 listopada komendantem miasta i powiatu lwowskiego wraz z oddziałami bojowymi. Od 12 grudnia 1918 był komendantem Brygady Lwowskiej. Pod koniec kwietnia 1919 r. poszedł na czele Brygady Lwowskiej z ofensywą nad Zbrucz. Pozostaje tu do jesieni. W roku 1920, podczas inwazji bolszewickiej, organizował małopolskie formacje wojskowe. Po wojnie wybrany został posłem do Sejmu, a po jego zamknięciu wrócił do wojska w stopniu pułkownika. Przez krótki czas był komendantem PKU w Wołkowysku i stąd na podstawie orzeczenia lekarskiego przeszedł w stan spoczynku.

- **Tadeusz Jordan Rozwadowski**, gen. broni, Szef Sztabu Gen. Armii Polskiej. Jeden z najbardziej zasłużonych w wojnie polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej. Od 22 listopada 1918 do 19 marca 1919, tj. do swego wyjazdu na kongres pokojowy w Wersalu, był dowódcą w wojnie polsko-ukraińskiej. Później, podczas wojny polsko-sowieckiej był szefem Sztabu Generalnego, gen. inspektorem kawalerii I jednym z najbardziej twórczych współpracowników Naczelnego Wodza. Współautor planu bitwy warszawskiej w sierpniu 1920 r. Zmarł w roku 1928.
- **Kornel Bolesław Popowicz**, początkowo nauczyciel szkoły wiejskiej w powiecie trembowelskim, od najmłodszych lat zwolennik ruchu niepodległościowego, legionista, generał, dowódca Okręgu Korpusu WP we Lwowie,
- **Ludwik Rydygier**, chirurg, profesor doktor medycyny, generał brygady Wojska Polskiego, walczył w obronie Lwowa przed Ukraińcami w listopadzie 1918; w trakcie walk o Lwów włączył się w tworzenie służb medyczno-sanitarnych Wojska Polskiego.
- **Aleksander Skarbek**, hr. dr. Współpracownik Tadeusza Cieńskiego, równie jak on, zasłużony obywatel, patriota i organizator w Krakowie odsieczy Lwowa. W dniu 20 listopada 1918 r. przybył do Lwowa wraz z odsieczą, która

w znacznej części dzięki jego zabiegom zostało postanowiona, i objął z ramienia nowo powstałego Komitetu Rządzącego administrację Wschodniej Małopolski, w miarę zajmowania jej przez polskie wojska.

- **Leonard Stahl**, dr wiceprezydent Lwowa, zasłużony działacz w jego obronie.
- **Wilhelm Jan Starck** kpt., zdobywca Szkoły Konarskiego, obrońca Domu Techników i Wólki, dowódca odcinka Zamarstynów-Żółkiewskie.
- **Marceli Jastrzębiec-Śniadowski**, 1878-1927, płk, legionista 1 Brygady. Organizator i dowódca artylerii we Lwowie w listopadzie 1918 r., po czym dowódca lwowskiej bryg. art., najwyższy rangą oficer Obrony Lwowa.
- **Zdzisław Trzeźniowski-Tatar** mjr legionista 1 Brygady i dowódca załogi obrony Lwowa w Szkole Sienkiewicza i dowódca 1. Grupy W. P. w Szkole św. M. Magdaleny.
- **Jan Thullie**, Lwowianin, gen. dywizii.
- **Wilhelm Todt** kpt., adiutant płk. Marcelego Jastrzębiec-Śniadowskiego.
- **Bolesław Zajączkowski** major, dowódca k. m. z Góry Stracenia i dowódca baonu Zadwórzaków w r. 1920.
- **Aleksander Zborzyl-Mirecki** por., dowódca komp. k. m.



Lwowska wojskowa nekropolia to także miejsce wiecznego spoczynku uczestników walk z bolszewikami z lat 1918-1920. Sowieci wtedy chcieli Europie przynieść „proletariacką rewolucję”¹⁹.

Na Cmentarzu Orląt spoczywają także inni uczestnicy

obrony Kresów, którzy zmarli później naturalną śmiercią i zostali tam pochowani (nawet współcześnie). Łącznie znajduje się tam **2859 grobów**. Przybliżamy zatem choć w części listę bohaterskich Polaków, którzy w obronie ojczyzny trwają „na wiecznej warcie”²⁰.

¹⁹ Film Jerzego Hoffmana „Bitwa Warszawska 1920”, który właśnie wszedł na ekrany kin, ukazuje w nowocześniejszej artystycznej i kinematograficznej formie (3D) wspomniane wydarzenia. Może dzięki niemu świat, choćby poprzez tę filmową fabułę zrozumie, co znaczy być „przedmurzem chrześcijaństwa” i jaką cenę ponosi się za obronę wolności.

²⁰ **Grób Nieznanego Żołnierza** postanowiono zbudować w Warszawie, pod arkadami gmachu Sztabu Głównego Wojska Polskiego. W tym celu z 15 najważniejszych pobojowisk, na których ginęli polscy żołnierze, wybrano drogą losowania szczątki jednego nieznanego bohatera i uroczystie przeniesiono je do Warszawy. Los padł między innymi na Lwów. Dnia 29 października 1925 r. w godzinach popołudniowych nastąpiło rozkopanie trzech mogił na Cmentarzu Obrońców Lwowa, oznaczonych napisem „Nieznanym Żołnierzem”. Trzy trumny wydobyte zawierały zwłoki: szeregowca, kaprała i sierżanta. Stwierdzono, że wszyscy trzej byli żołnierzami liniowymi, że zginęli wskutek ran i że pochowano ich w mundurach postrzępionych i pokrwawionych. Z tych trzech trumien padł wybór na zwłoki szeregowca, które jako godne pochowania na miejscu czci narodu wybrała Jadwiga Zarugiewiczowa, polska Ormianka rodem z Kut nad Czeremoszem, matka dwóch

poległych obrońców Lwowa, w tym jednego z bohaterów zabitych pod Zadwórzem, którego zwłok również nie można było zidentyfikować. Zwłoki tego Nieznanego Żołnierza po uroczystościach we Lwowie przewieziono uroczystie koleją do Warszawy. W miejscu, gdzie spoczywał we Lwowie, położono płytę projektu Kazimierza Sokalskiego z napisem: „Zwłoki zabrano dnia 29 października 1925 r. i uroczystie przewieziono w dniach 30-31 października i 1 listopada do Warszawy, gdzie pochowano w mogile na placu Marsz. Józefa Piłsudskiego, dawniej Saskim, jako zwłoki Nieznanego Żołnierza”.

Mogiła Pięciu Nieznanym z Persenkówki znajduje się tuż przed Pomnikiem Chwały. Kryje ona zwłoki pięciu nieznanym żołnierzom, którzy w obronie Lwowa zginęli na Persenkówce. Ta mogiła, zajmująca czołowe miejsce na osi Pomnika Chwały, została uczczona płytą z czerwonego, polerowanego marmuru. Na górnej jej powierzchni wyobrażony jest miecz, oraz daty „1918-1920”, wykonane z brązu. Od strony Pohulanki widnieje na pionowej ścianie płyty napis: „Mogiła zbiorowa”, czoło płyty opatrzone jest napisem: „Nieznanym bohaterom, poległym w obronie Lwowa i Ziemi Południowo-Wschodniej”. Płytę projektował Stanisław Konieczny.

Znamiennym rysem w naszej walce o wolność był wojskowy solidaryzm żołnierzy, np. amerykańskich i francuskich. Stąd na lwowskim cmentarzu przy Katakumbach umieszczono też ich pomniki²¹.

Pomnik lotników amerykańskich

Historia spoczywających pod nim jest następująca: w lipcu 1919 r. amerykański kapitan lotnik Merian Cooper zgłosił się wraz ze swym kolegą, majorem, do przebywających w Paryżu podczas pertraktacji pokojowych premiera Ignacego Paderewskiego i gen. Rozwadowskiego z prośbą, aby im i ich kolegom amerykańskim wolno było jako lotnikom w mundurach polskich walczyć w armii polskiej. Utworzyli oni 7 Eskadrę Myśliwską.

Amerykanie zasłużyli się przede wszystkim w walce z konnicą Budionnego. Atakowali ją, opuszczając się tak nisko, że niemal skrzydłami mogli druzgotać głowy jeźdźców i koni. Z siedemnastu przybyłych do Polski w międzyczasie amerykańskich lotników, czternastu wróciło żywych do swej ojczyzny. Trzech

pochowanych zostało na Cmentarzu Obrońców Lwowa. Pomnik lotników amerykańskich, przedstawiający lotnika ze skrzydłami, z głową wzniesioną w górę, był dziełem artysty rzeźbiarza Józefa Starzyńskiego. Tło w kształcie piramidy projektował artysta rzeźbiarz Józef Różyski. Projekt ten wybrał sąd konkursowy. U góry znajdowały się napisy w języku polskim i angielskim: „Amerykanom Poległym w Obronie Polski w latach 1919–1920”. Na płycie grobowej widnieje napis następujący: „Oficerowie Lotnicy z Eskadry myśliwskiej im. Tadeusza Kościuszki”.

- **Edmund Graves** porucznik W.P. *1891 Boston Mass †22 XI 1919 we Lwowie;

- **Arthur H. Kelly** kapitan W.P. * 1890 Virginia Richmond †16 VII 1920 pod Łuckiem;

- **G. Mac Callum** porucznik W.P.

²¹ Odznakę amerykańskiej „kościuszkowskiej” eskadry lotniczej (uczestniczącej w bitwie z bolszewikami) zaprojektował pilot Elliot Chess. Umieścił na niej czapkę „krakuskę” (taką nosił Kościuszko podczas Insurekcji w 1794 r.) oraz dwie skrzyżowane kosy widoczne na tle gwiazd i pasów amerykańskiej flagi.

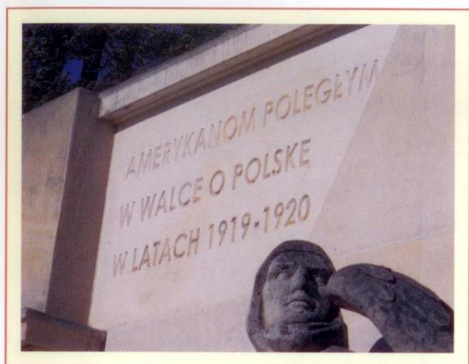
Eskadra amerykańska wykonała w 1920 r. 462 loty bojowe w bitwach z bolszewikami.

Mimo odbudowy cmentarza nadal nacjonalistom ukraińskim „przeszkadza” ten wojskowy solidaryzm z Polakami. Dlatego zablokowano umieszczenie przy pomnikach napisów w języku angielskim i francuskim.

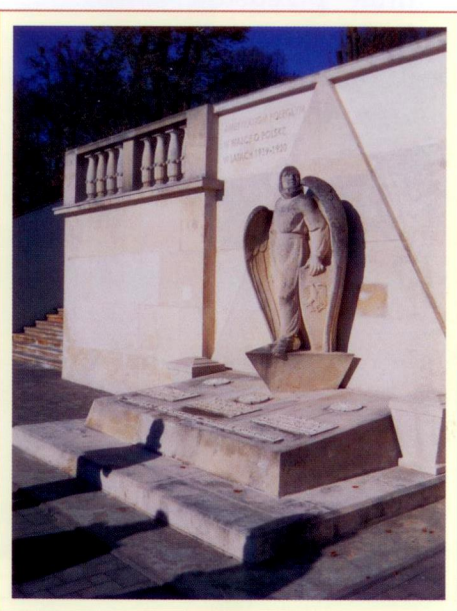
*1890 Detroit †31 VIII 1920 pod Lwowem.

Pomnik Lotników amerykańskich ufundował Związek Narodowy Polski z Chicago, a odsłonięto go uroczyście 30 maja 1925 r. W 1971 r. pomnik, jak większość

cmentarza, został zniszczony przez czołgi i inny ciężki sprzęt sowieckiej armii przy „poklasku nacjonalistów”. W trakcie odbudowy cmentarza odrestaurowany i umieszczony na dawnym miejscu, jednak bez napisu po angielsku.



Odznaka amerykańskiej eskadry



Pomnik Francuzów

Przy prawym skrzydle katakumb wznosi się pomnik ku czci Francuzów poległych i zmarłych w obronie Polski. Początkowo na Cmentarzu Obrońców Lwowa spoczywało 17 Francuzów, między nimi 9 oficerów, dwóch kaprali i sześciu szeregowców. Z czasem ich zwłoki - na prośbę rodzin - przewieziono do Francji. Na cmentarzu lwowskim pozostały tylko szczątki szeregowca Jeana Larouet, złożone pod płytą grobową pomnika. Nad nią napis: „Szeregowiec 57 Pułku P. Jean Larouet ur. w Sigolens-Gironde 1899 r. †14 stycznia 1920”. Po bokach kamiennej figury znajdują się nazwiska 16 Francuzów. Pomnik przedstawia wykutego w kamieniu piechura francuskiego, opartego o karabin, z gałązką wawrzynu. Sąd konkursowy, zebrany 18 XI 1936 r. uznał jednomyślnie za najpiękniejszy i najbardziej odpowiadający celowi, projekt prof. J. Różyskiego i według tego projektu, pod kierownictwem autora, przy pomocy rzeźbiarza Kazimierza Sokolskiego, został wzniesiony ten pomnik. Mur oporowy wykonano według planu sporządzonego na Politechnice Lwowskiej pod kierownictwem prof. Bartoszewicza.

Wówczas na płycie grobowej umieszczono napis w języku polskim i francuskim: „Bohaterskim Francuzom Poległym i Zmarłym w obronie Rzeczypospolitej Polskiej”. - W środku tarcza z brązu z herbem Francji i napisem w języku polskim i francuskim. Pod tą tarczą złożono urnę z ziemią przywiezioną z Francji z następujących miejsc:

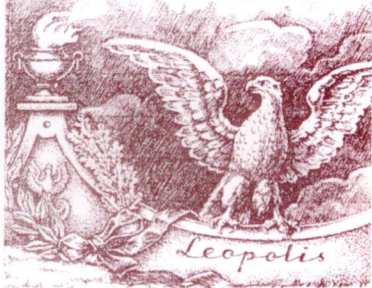
- z cmentarza polskiego du Bois du Puits,
- z pobojowiska na górze Notre Dame de Lorette,
- spod pomnika Bajończyków w La Targette,
- z pobojowiska pod Verdun, Arras i St. Hilaire.

Pomnik odsłonięto 26 maja 1938 r. w obecności Marszałka Rydza-Śmigłego i francuskiego attaché wojskowego gen. Musse.



POLSKIE TOWARZYSTWO OPIEKI
NAD GROBAMI WOJSKOWYMI

CZEŚĆ POLEGŁYM



NA PODSTAWIE CEGIELKI Z 1917 ROKU



SOWIECKA DEWASTACJA I ODBUDOWA CMENTARZA

Po zajęciu Lwowa przez wojska radzieckie cmentarz był regularnie grabiony i niszczony, rozbito pomniki żołnierzy amerykańskich i francuskich, którzy walczyli po stronie polskiej, a w katakumbach, na których nadbudowano dodatkowe piętro, umieszczono garaże i zakład kamieniarski. Przez część cmentarza poprowadzono drogę. Ostatecznej dewastacji dokonano w latach siedemdziesiątych. Dnia 25 sierpnia 1971 r. przy pomocy czołgów i maszyn budowlanych zniszczono kolum-



nadę, próbowano też zniszczyć wielkie pylony Łuku Chwały, które jednak skutecznie oparły się tym próbom, ostrzelano napisy na pylonach, zrównano z ziemią półkolistkie ułożone na tarasach groby. Kamienne lwy, które stały niegdyś przed łukiem triumfalnym, przewieziono na rogatki miasta. W Katakumbach w 1975 r. umieszczono zakład kamieniarski. Sytuacja zmieniła się w 1989 r. dzięki pracownikom polskiej firmy **Energopol**, budującej elektrownię atomową w mieście Chmielnicki, którzy w ramach swojego wolnego czasu zaczęli porządkować teren zdewastowanego cmentarza. Prace te podjęto z inicjatywy inżyniera **Józefa Bobrowskiego**. Pracownicy Energopolu w sposób półlegalny zabezpieczyli i częściowo odrestaurowali Cmentarz Obrońców Lwowa.



Kalendarium odbudowy:

W 1989 r. rozpoczęły się prace polsko-ukraińskiej komisji ds. cmentarza. Firma Energopol rozpoczęła porządkowanie nekropolii.

W dniu 16 grudnia 1994 r. państwowe władze polskie i ukraińskie podpisały szczegółowe porozumienie w sprawie odbudowy Nekropolii Lwowskiej.

W grudniu 1995 r. rada miejska Lwowa nakazała wstrzymanie prac do czasu uzgodnienia projektu. Wznawiano je i przerywano kilkakrotnie.

W grudniu 2001 r. państwowe władze Polski i Ukrainy zawarły porozumienie o kształcie cmentarza.

W wyniku porozumienia zawartego 19 maja 2005 r. Rada miejska Lwowa zgodziła się na dokończenie ustalonych w porozumieniu z 2001 r. prac na cmentarzu, w tym na ponowne ustawienie figur na pomnikach: francuskich piechurów i amerykańskich lotników, nie wyraziła jednak zgody na ustawienie figur lwów przed centralnym pylonem Łuku Chwały ani na powrót Szczerbca na płytę Mogiły Pięciu z Persenkówki. W roku 2005 r. dyrektor cmentarza rozpoczął procedurę zmierzającą do usunięcia Szczerbca z płyty głównej, gdyż uznał go za symbol „polskiego militaryzmu”.

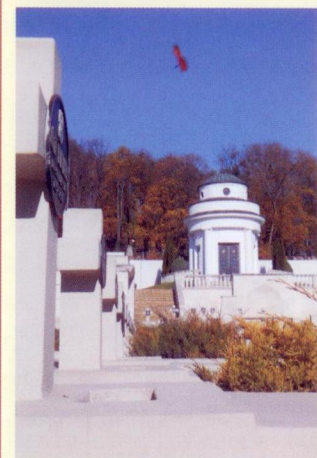
Państwowe władze polskie i ukraińskie dążyły, po 1990 r., do osiągnięcia porozumień w sprawie podjęcia prac renowacyjnych lwowskiej nekropolii. Istotną rolę odegrał także były ordynariusz Metropolii Lwowskiej (łacińskiej) Marian kardynał Jaworski. To on, poza kardynałem greckokatolickim Lubomyrem Huzarem, towarzyszył Aleksandrowi Kwaśniewskiemu i Wiktorowi Juszczence (b. prezydentom Polski i Ukrainy) w uroczystym otwarciu cmentarza wojkowego we Lwowie, które odbyło się w dniu 24 czerwca 2005 r. Nacjonalistyczni radni Lwowa z Partii Swoboda wielokrotnie utrudniali realizację porozumień państwowych i właściwe zakończenie prac renowacyjnych Cmentarza Orląt Lwowskich. Przykładem takich poczynań jest budowa „sztucznego” cmentarza ukraińskich Strzelców Siczowych obok Cmentarza Orląt, a także utrudnianie umieszczania stosownych napisów na cmentarzu.



Pomnik Chwały
przetrwiał sowiecką
dewastację (25 VIII 1971).



Odbudowane fragmenty
dawnej świetności.





Górnicy Chór Męski ZG „Lubin” w swoim repertuarze ma także pieśń „Orlątko”.



Wśród Polaków oddających hołd bohaterskim Orlętom Lwowskim, znaczący odsetek stanowią mieszkańcy Zagłębia Miedziowego (górnicy, inteligencja i in.) oraz Kresowiaci z Ziemi Lubuskiej pielgrzymujący do „...ziemi skąd nasz ród...” za sprawą Familijnego Stowarzyszenia Zbarażan. Wnosimy swoją „cegielekę” w odbudowę nekropolii.



POLSKIE TOWARZYSTWO CIEGIEL
NAD GROBAMI WOJSKOWYMI
W LWOVIE
79000 LWOV - 841, bocz. 175
e-mail: ptenadgw@gmail.com

**CEGIELKA
NA ODBUDOWĘ
POLSKICH CMENTARZY
WOJSKOWYCH
NA ZIEMI LWOWSKIEJ**

DRUK BEZPŁATNY

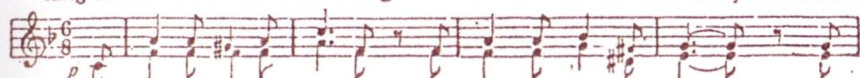
14 LUBUSKIE STOWARZYSZENIE ZBARAŻAN
58-200 Lubin, ul. Srebrna 6
tel. (078) 845-55-37
tel. 390334948, NIP: 592.10.20.377



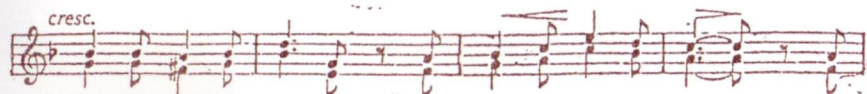
ORLĄTKO

Allegretto

słowa: Artur Oppman
muzyka: O. Emski



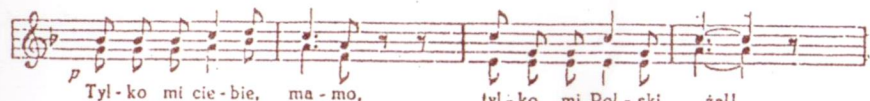
1. O ma-mo, o - lrzyj o - czy, z u śmie-chem do mnie mów, la
2. Zpraw-dzi-wym ka - ra - bi-nem u pierwszych sła-łem czał, o



1. krew, co z pier - si bro czy, ta . krew to za nasz Lwów! Ja
2. nie płacz nad swym sy - nem, że za Oj - czy - znę padł. Z krwa-



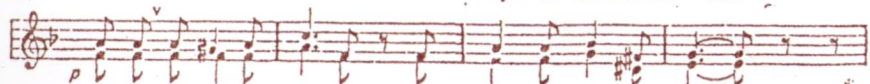
1. bi - lem się tak sa - mo jak star - si, ma - mo chwał!
2. wą na pier - si pla - mą od- cho - dę dum - ny w dal.



Tyl - ko mi cie-bie, ma - mo, tyl - ko mi Pol - ski żał!



Tyl - ko mi cie-bie, ma - - - - mo, tyl - ko mi Pol-ski żał!



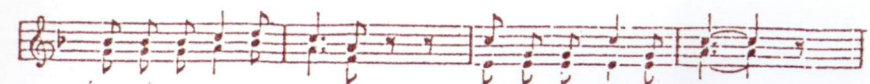
3. Ma-mo czy Je - steś ze mną? Nie sły - szę two - ich słów.



w o - czach mi tro - chę ciem-no, o - bro - ni - liś - my Lwów! - Zo-



sła-niesz bie-dna sa - mą, bacz-ność! za Lwów cel, pal!



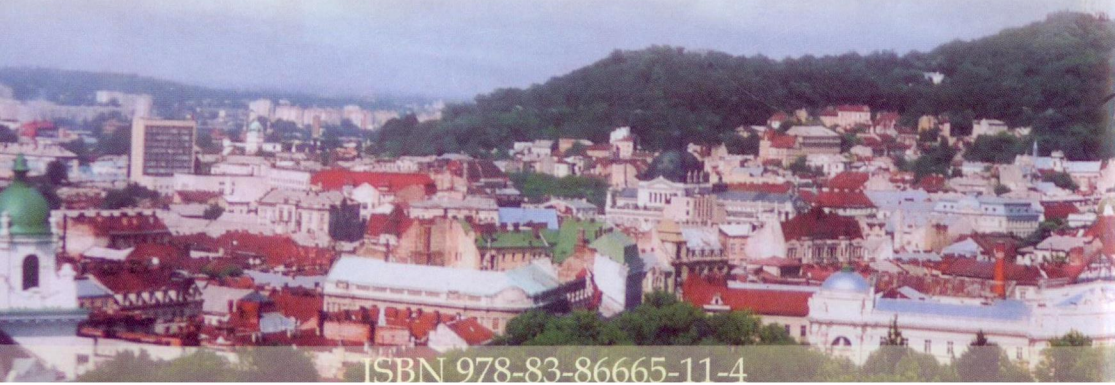
Tyl - ko mi cie-bie, ma - mo, tyl - ko mi Pol - ski żał!



Tyl - ko mi cie-bie, ma - - - - mo, tyl - ko mi Pol-ski żał!



Lwów AD 2011
(u góry: centrum miasta, u dołu: panorama od strony pld.-wsch.)



ISBN 978-83-86665-11-4